

УДК 338.43

Горбачук Ю.А., ст. викладач (Український Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Обґрунтовані функції соціального страхування з метою створення системи оціночних показників, які дозволять оптимізувати організацію системи соціального страхування.

Обоснованы функции социального страхования с целью создания системы оценочных показателей, которые позволят оптимизировать систему социального страхования.

Justified by the social insurance function to create a system of performance indicators that will optimize the system of social insurance.

Соціальне страхування є складовою частиною соціального захисту населення і невід'ємним елементом соціальної політики держав з ринковою економікою. Об'єднуючи в собі мережу інститутів, створених за принципами страхування певних груп соціальних ризиків, система соціального страхування представлена:

- Пенсійним фондом
- Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;
- Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Основною метою функціонування системи соціального страхування є матеріальне забезпечення непрацездатного населення шляхом побудови ефективної фінансової системи, учасниками якої є працівники, роботодавці, держава і отримувачі соціальних виплат.

Вся система створена для зниження навантаження на витратну частину державного бюджету за соціальними виплатами, а накопичувальна складова державного загальнообов'язкового страхування покликана стати джерелом додаткових інвестиційних надходжень.

Питаннями проблем обов'язкового соціального страхування займаються російські вчені В.Д. Роїк, С.В. Янова, серед вітчизняних науковців наукові дослідження провадять Б.О. Надточій та Е.М. Лібанова, Л.Н. Бабич, Л.І. Васечко, Б.О. Зайчук. Але основні питання, які розкриваються в роботах вищеперелічених авторів спрямовані на дослідження достатнього рівня забезпеченості непрацездатних.

Побудова системи оціночних показників залежить від правильності визначення функцій об'єкта дослідження. Функція (лат. *functio* – виконання, здійснення) – це, по-перше, діяльність, роль об'єкта в межах певної системи, до якої він належить, по-друге, це різновид зв'язків між об'єктами за умови, коли зміна одного з них призводить до зміни іншого, при цьому інший об'єкт також називається функцією першого [2, С. 173].

Вчені економісти наводять різні групи функцій соціального страхування.

Наприклад, Юрій С.І., Шаваріна М.П., Шаманська Н.В. виділяють [7, С. 18-19]:

- розподільну функцію, що здійснюється у формі руху грошових коштів;
- контрольну функцію, що здійснюється у формі фінансового контролю за рухом грошових коштів.

В.Д. Роїк пропонує виокремити [6, С. 156-158]:

- відтворювальну функцію, що забезпечує трансформацію частини заробітної плати у страхові резерви суворо цільового використання;
- функцію солідарного перерозподілу, що реалізує перерозподіл страхових коштів з позиції солідарної участі суб'єктів страхування у наданні матеріальної допомоги тим з них, для кого настають страхові випадки;
- функцію соціального захисту застрахованих, яка виражається у збереженні досягнутого життєвого рівня застрахованих за допомогою механізмів компенсації втраченого заробітку або додаткових непередбачених витрат, пов'язаних з лікуванням або реабілітацією.

На думку Н. Внукова та В. Кузьминчук, соціальне страхування виконує такі функції [1, С. 12-13]:

- формування грошових фондів, з яких покриваються витрати, пов'язані з життєдіяльністю працездатних і осіб, що з огляду на обставини не беруть участі в трудовому процесі;
- забезпечення потрібної структури трудових ресурсів;
- зменшення розриву в рівнях матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих (безробітні, інваліди) громадян;
- сприяння вирівнюванню життєвого рівня різних соціальних груп населення, не залучених до трудового процесу;
- підтримка сформованого матеріального рівня застрахованого, якщо звичайне джерело доходу стає для нього недоступним (захисна функція);
- відшкодування збитку з втрати працездатності і збитку здоров'я за допомогою матеріального відшкодування втрати заробітку, а також оплати послуг у зв'язку з лікуванням і реабілітацією (компенсаційна функція);
- забезпечення застрахованим (і членам їхніх родин) покриття усіх витрат, достатніх для нормального протікання відтворювального циклу, що охоплює практично весь життєвий цикл, у випадку хвороби, старості, інвалідності, безробіття, вагітності (відтворювальна функція);
- вплив на суспільний розподіл і перерозподіл: соціальні виплати збіль-

шують частку вартості, що направляється на споживання застрахованим; це полягає в поділі матеріальної відповідальності за соціальні ризики між усіма застрахованими, роботодавцями і державою (перерозподільна функція);

- узгодження інтересів соціальних суб'єктів з ряду принципів для життєдіяльності найманих робітників питань (стабілізуюча функція).

Дозволимо собі не погодитись із представленими функціями соціального страхування, оскільки вони не висвітлюють особливості системи соціального страхування. Контролююча функція притаманна більшості державних фінансових установ, відтворювальна функція не зовсім точна, оскільки втрата трудового доходу не відтворюється, а швидше заміщається трудовими виплатами. Н. Внукова та В. Кузьминчук занадто деталізують і приписують зовсім непридатні соціальному страхуванню функції, такі як забезпечення потрібної структури трудових ресурсів. Спробуємо логічно вибудувати систему функцій, опираючись на нормативні акти та враховуючи механізм функціонування.

Згідно з Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [4, С. 121]: «Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом».

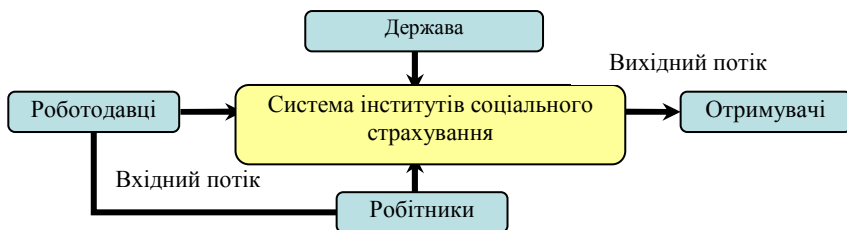

Рис. 1. Організація системи соціального страхування в Україні

Виходячи із наведеного визначення, доцільно сформулювати функції в розрізі учасників (див. рис. 1) – населення, влади і бізнесу, але не слід забувати про суперечливість їхніх інтересів, адже лише при максимальному узгодженні протиріч функціонування системи буде успішним.

Насамперед система соціального захисту покликана надавати захищеність вразливим верствам населення від соціальних ризиків, а працюючим членам суспільства – від дестабілізації суспільства (утворення асоціальних груп, які

позбавлені засобів існування, масові заворушення, погроми, страйки тощо). Тому найголовніша функція, безумовно, *захисна або забезпечення соціальної безпеки*.

Роль держави полягає у створенні цілісної системи норм і правил інституту соціального страхування з метою реалізації базових потреб громадян: самозбереження і розвитку, шляхом акумуляції і розподілу «страхових внесків» працівників і роботодавців. Фактично соціальне страхування є механізмом перерозподілу доданої вартості, отже виконує *розподільчу функцію*.

Утримання із заробітної плати працюючого передбачають заміщення вилучених доходів у майбутньому, в разі недоотримання чи втрати доходу через соціальні ризики (пенсійний вік, втрата здоров'я, втрата роботи), інакше виконується *компенсаційна функція*.

Страхові внески юридично відокремлені від податкової системи України, для платників вони мають характер податкового навантаження, включені в собівартість продукції і впливають на конкурентоздатність підприємства, а значить і рівень доходів суб'єктів підприємницької діяльності.

Чи отримують підприємства економічні вигоди від соціального страхування? Такі питання взагалі не досліджуються вітчизняними економістами.

Чисельно вигоди можна визначити співставленням сум страхових внесків з додатковими витратами або втратами з причин настання страхових випадків. Визначити прямі втрати від погіршення трудових показників допоможе класичний економічний аналіз, шляхом розрахунку впливу втрат робочого часу одним з відомих методів факторного аналізу.

Точнішою є фінська модель ТУТА, яка дає змогу отримати інформацію про економічні втрати через абсентизм (від лат. *absentia* – відсутність), тобто невиходи на роботу внаслідок захворювань, нещасних випадків, непрацездатності та змін умов праці, що враховує не тільки прямі втрати, а й непрямі, такі як додаткові витрати на дотримання якості, оплату понаднормових [3, С. 18]. Схематично модель представлена на рис. 2.

Очевидно, що єдиний соціальний внесок, який складає від 36,76% до 49,7% фонду оплати праці (залежно від класу ризику), значно переважає всі витрати на абсентизм. Звісно соціальне страхування сприяє скороченню періоду відновлення працівника під час непрацездатності, але в грошовому вираженні вигоди підприємства будуть суттєво меншими за суми сплачені до фондів соціального страхування, тому про пряму економічну ефективність не йдеться.

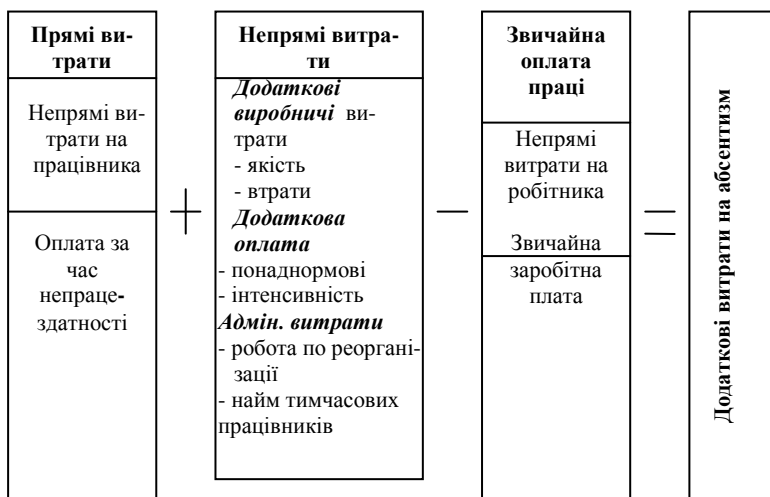

Рис. 2. Обчислення додаткових витрат на абсентизм за моделлю ТУТА

Але, як відомо, соціальна складова податкового навантаження розподілена серед населення, яке через соціальні ризики не спроможне самостійно себе забезпечити матеріально, не тільки сприяє зниженню соціальної напруги, але й слугує фактором розвитку соціально-економічної системи шляхом підвищення попиту на продукovanі бізнесом блага, через підвищення платоспроможності населення, тому можна стверджувати про *функцію соціальної відповідальності бізнесу*.

Отже, виділені чотири функції соціального страхування: захисна, розподільча, компенсаційна і соціальної відповідальності, на нашу думку, є основними, і тому оцінювати функціонування системи соціального страхування потрібно, створивши групи показників, які відображають якість реалізації наведених функцій.

Деталізувати і уточнити функції соціального страхування потрібно за системою задач, які характеризують проблеми і якість реалізації тієї чи іншої функції. За матеріалами міжнародної конференції праці у Женеві (2011) визначені загальні задачі, які має розв'язати соціальне страхування [6, С. 8]:

- зниження ступеня незабезпеченості доходу, включаючи викоренення злидарювання і покращення доступу до медичного обслуговування всіх людей з метою забезпечення достойних умов праці і життя;
- скорочення нерівності і несправедливості;
- надання адекватних допомог в якості одного з правдомагань;
- недопущення дискримінації за ознакою національності, етнічного походження чи статі;
- забезпечення фінансової доступності, ефективності і стійкості.

Останнім кроком в розробці системи оціночних показників є добір статистичних показників, які характеризують реалізацію задач розподілених за функціями.

Наприклад, реалізацію захисної функції можна охарактеризувати такими показниками: тривалість життя, співвідношення соціальних допомог і прожиткового мінімуму, структура споживання в цілому по країні і соціально вразливих та інші показники якості життя. Картину реалізації розподільчої функції покажуть: частка ВВП спрямована на соціальне страхування, достатність надходжень страхових внесків, законодавчо визначені норми охопту соціально вразливих тощо.

Компенсаційна функція характеризується залежністю між страховим внеском особи і отриманою соціальною виплатою, чисельно можливий розрахунок так званого коефіцієнт заміщення.

Функція соціальної відповідальності реалізується шляхом визначення повноти і своєчасності сплати внесків до соціальних фондів та рівня ухилення – заниження суми сплати внесків.

Таким чином, сформована система оціночних показників в розрізі функцій соціального страхування дасть можливість визначати сильні і слабкі ланки соціального страхування, ефективність діючого фінансового механізму та шляхи узгодженості економічних і соціальних інтересів учасників системи соціального страхування. При формуванні системи статистичних показників необхідно дотримуватись принципів точності, реальності, максимальної простоти розрахунку, відповідності економічній ситуації, співставності.

1. Внукова Н. М. Соціальне страхування / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2006. – 352 с.
2. Всемирная энциклопедия: Философия. – М., 2001.
3. Модель ТУТА. Инструмент оценки стоимости охраны производственной среды на предприятии [Электронный ресурс] / Министерство социального обеспечения и здравоохранения Финляндии. Отдел охраны труда. – Темпере, 2000. – Режим доступа: <http://www.nacot.ru/?q=node/226>.
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 23. – Ст.121.
5. Социальное обеспечение в целях социальной справедливости и справедливой глобализации: Междуна. конф. труда, 100 сессия, Женева, 2001 [Электронный ресурс]. – С. 125. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_154242.pdf.
6. Ройк В. Д. Основы социального страхования. – М. : Анкил, 2005. – 256 с.
7. Юрій С. І. Соціальне страхування / С. І. Юрій, М. П. Шаваріна, Н. В. Шаманська– К.: Кондор. – 2004. – 464 с.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н.Б. (НУВГП)